9449 ـ تفاوت میان زکات و صدقه

سوال

صدقه و زکات چه تفاوتی با یکدیگر دارند؟

پاسخ مفصل

الحمدلله.

زکات در لغت به معنای: رشد و اضافه و برکت و پاکسازی است.

نگا: «لسان العرب» (۱۴/ ۳۵۸) و «فتح القدیر» (۲/ ۳۹۹).

صدقه در لغت برگرفته از «صدق» (راستی) است زیرا دلیل صادقانه بودن ایمان کسی است که صدقه می‌دهد.

نگا: «فتح القدیر» (۲/ ۳۹۹).

اما تعریف شرعی این دو چنین است:

زکات: عبادت الله عزوجل با اعطای موارد زکاتی که الله واجب کرده به مستحقانش چنانکه شرع بیان کرده است.

صدقه: عبادت الله با انفاق از مال بدون آنکه در شرع واجب شده باشد. ممکن است زکات فرض نیز صدقه نامیده شود.

اما تفاوت میان زکات و صدقه چنین است:

۱ـ زکات را اسلام در چیزهای مشخصی واجب کرده یعنی: طلا و نقره و کشت و ثمره و کالاهای تجاری و دام یعنی: شتر و گاو و گوسفند.

اما در صدقه چیز مشخصی واجب نیست بلکه هر آنچه انسان ببخشد بدون معین کردن جایز است.

۲ـ زکات شرطهایی مانند گذشت یک حَول (یک سال) و حد نصاب دارد و مقدار مشخصی از مال را باید برای زکات داد.

اما در صدقه شرطی نیست، بنابراین می‌توانی هر وقت، هر مقداری را که می‌خواهی به عنوان صدقه بدهی.

۳ـ الله متعال زکات را برای گروه‌های مشخصی واجب کرده بنابراین جایز نیست که به کسان دیگری داده شود. مستحقان زکات کسانی هستند که در این سخن حق تعالی آمده‌اند: إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاء وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللّهِ وَاللّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ [توبه: ۶۰] (زکات اختصاص دارد به فقیران و مستمندان و کارگزاران [جمع‌آوری و توزیعِ] آن و دلجویی‌شدگان [تازه مسلمان] و برای [آزاد کردن] بردگان و [پرداختِ وام] بدهکاران و [جهادگران] در راهِ الله و [کمک به] درراه‌ماندگان. [این] فریضه‌ای [مقررشده] از جانب الله است؛ و الله دانای حکیم است).

اما صدقه را جایز است که به گروه‌های ذکر شده در این آیه و دیگران داد.

۴- کسی که بمیرد در حالی که زکات فرض بر عهدهٔ اوست، باید وارثانش از مال او زکاتش را بدهند و دادن این زکات مقدم بر وصیت و ارث وارثان است.

اما در مورد صدقه هیچ یک از این‌ها واجب نیست.

۵- مانع زکات عذاب داده می‌شود؛ چنانکه در حدیث مسلم (۹۸۷) به روایت ابوهریره ـ رضی الله عنه ـ آمده که رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ فرمودند: «هر صاحبِ گنجی که زکاتِ آن را ندهد، روز قیامت [طلا و نقره‌اش] برایش به ورق‌هایی از آتش تبدیل می‌شود و این ورق‌ها را در آتش دوزخ، داغ می‌کنند و سپس با آن پهلوها، پیشانی و پُشت او را داغ می‌نهند و هر بار که این ورق‌ها سرد شود، دوباره داغ می‌گردد و این عذاب برای آن شخص در روزی که مقدارش به اندازهٔ پنجاه هزار سال است، ادامه دارد تا آن که در میان بندگان، حُکم می‌شود و سپس مسیرِ آن فرد به سوی بهشت یا به سوی دوزخ، مشخص می‌گردد، هر صاحب شتری که حق آنها را ادا نکند ـ و یکی از این حقوق، دوشیدنِ آنها در محل آبشخور [و بخشیدن بخشی از شیرشان به فقیران و رهگذران است] ـ روز قیامت در زمینی هموار و پهناور خوابانیده می‌شود و شتران با بهترین و فربه‌ترین حالتی که در دنیا داشته‌اند، بدون اینکه حتی یک بچه شتر نیز از آنها کم شده باشد، او را زیرِ سُم‌های خود لِه می‌کنند و با دهانشان گاز می‌گیرند و هرگاه آخرین شتر از روی او عبور کند، شتر نخست برمی‌گردد و این عذاب برای آن شخص در روزی که مقدارش به اندازهٔ پنجاه هزار سال است، ادامه دارد تا آن که در میان بندگان حُکم می‌شود و سپس مسیرِ آن فرد به سوی بهشت یا به سوی دوزخ، مشخص می‌شود. همین‌طور هر صاحب گاو و گوسفندی که زکاتشان را ندهد، روز قیامت در زمینی هموار و پهناور خوابانیده می‌شود و گاوها و گوسفندانش در حالی که حتی یک عدد از آنها کم نیست و هیچ حیوانِ کج شاخ، بی‌شاخ و شاخ شکسته‌ای در میانِ آنها وجود ندارد ـ و همگی شاخ‌های قوی و سالمی دارند ـ او را زیر سُم‌های‌شان می‌گیرند و او را شاخ می‌زنند و آنگاه که آخرین گاو یا گوسفند از روی او می‌گذرد و به او شاخ می‌زند، نخستین گاو یا گوسفند باز می‌گردد و این عذاب برای آن شخص در روزی که مقدارش به اندازهٔ پنجاه هزار سال است، ادامه دارد تا آن که در میان بندگان حُکم می‌شود و سپس مسیرِ آن فرد به سوی بهشت یا به سوی دوزخ، مشخص می‌شود...».

اما تارک صدقه عذاب نمی‌شود.

۶- بر اساس مذاهب چهارگانه، دادن زکات به اصول و فروع شخص جایز نیست. اصول شخص پدر و مادر و پدربزرگ و مادربزرگ و اجداد او هستند و فروع او پسران و دخترانش و فرزندان آنها هستند.

اما دادن صدقه به فروع و اصول شخص جایز است.

۷ـ دادن زکات به ثروتمند و شخص توانمندی که می‌تواند کسب درآمد کند جایز نیست.

از عبیدالله بن عدی روایت است که گفت: دو مرد به من گفتند که آنان در حجه الوداع به نزد پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ رفتند در حالی که ایشان صدقه را تقسیم می‌کردند پس از ایشان صدقه خواستند، ایشان ما را برانداز کردند و دید که قوی و سالم هستیم پس فرمود: «اگر بخواهید [حرام بخورید] به شما عطا خواهم کرد، اما در این [مال] برای غنی و شخص قوی که قادر به کسب است بهره‌ای نیست». به روایت ابوداوود (۱۶۳۳) و نسائی (۲۵۹۸). این حدیث را امام احمد و دیگران صحیح دانسته‌اند.

نگا: «تلخیص الحبیر» (۳/ ۱۰۸).

اما صدقه [مستحب] را می‌توان به بی‌نیاز و قوی قادر به کسب داد.

۸ـ بهتر در زکات آن است که از فقرای یک سرزمین گرفته شود و به فقرای همان جا داده شود و بلکه بسیاری از علما بر این رای هستند که نقل زکات از یک سرزمین به سرزمین دیگر جایز نیست مگر برای مصلحت.

اما صدقه را جایز است که به دور و نزدیک داد.

۹ـ دادن زکات به کافران و مشرکان جایز نیست.

اما دادن صدقه به کافران و مشرکان جایز است.

چنانکه الله تعالی می‌فرماید: وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا [انسان: ۸] (و به [پاس] دوستی [الله] بینوا و یتیم و اسیر را خوراک می‌دهند). قرطبی می‌گوید: «اسیر در دار الاسلام حتما کافر است».

۱۰ـ برای مسلمان جایز نیست که به زنش (همسرش) زکات بدهد. ابن منذر در این باره اجماع را نقل کرده است.

اما دادن صدقه به زن جایز است.

این‌ها برخی از تفاوت‌های میان زکات و صدقه بود.

البته همهٔ اعمال نیک صدقه نامیده می‌شود. بخاری در صحیح خود بابی دارد تحت عنوان «هر کار پسندیده‌ای صدقه است» سپس با سند خود از جابر بن عبدالله ـ رضی الله عنهما ـ روایت کرده که رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ فرمودند: «هر کار پسندیده‌ای صدقه است».

ابن بطال می‌گوید: این حدیث نشان می‌دهد که هر کار خیر که شخص انجام دهد یا حرف خوبی که بزند برایش در برابرش صدقه‌ای نوشته می‌شود.

نووی می‌گوید: این سخن پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ که «هر کار پسندیده‌ای صدقه است» یعنی: در ثواب، همان حکم را دارد.

والله اعلم.